

BRANNSTIFTERE

En psykiatrisk-epidemiologisk undersøkelse

AV BERTHOLD GRÜNFELD OG KJELL NOREIK

Innledning

Påsatte branner utgjør en beskjeden andel av det totale antall branner i Norge. I tidsrommet 1972-1980 utgjorde de på årsbasis ca. 4 %. Likevel representerer slike branner et betydelig sosialt, psykologisk og økonomisk-materielt problem. De virker skremmende og oppskakende fordi ildspåsettelse forøvet av voksne gir preg av å være uttalte aggresjonshandlinger, motivert av hat, sinne og hevnløst. Særlig skremmende er opptredenen av seriebranner, hvor man mistenker en pyroman for å være på ferde. I slike situasjoner vil ikke minst massemedia kunne bidra til å piske opp en stemning av intens frykt og usikkerhet.

Det er verdt å merke seg at svært mange av brannstifterne er under 15 år og at brannstiftelsen ofte er et resultat av lek med fyrstikker. Det er få voksne ildspåsettere, og svært få faller tilbake til nye ildspåsettelse.

Det er vanlig å inndele motivene for brannstiftelse i to hovedgrupper; den *måltrettede* og den *reaktive* brannstiftelse. Den måltrettede bærer preg av en slags rasjonalitet, enten motivet er økonomisk gevinst (assuransesvik) eller skjuling av annen forbrytelse. Videre kan det dreie seg om politisk eller ideologisk motivert brannstiftelse.

Ved den reaktive ildspåsettelse finner man ikke slike »fornuftspregede« handlingsmotiv. Snarere er det her tale om individer med mer eller mindre uttalte personlighetsforstyrrelser av forbigående eller kronisk natur, som under gitte omstendigheter foretar brannstiftelse.

De reaktive brannstiftere har ikke sjeldent anstiftet flere branner. De utløsende årsaker bak handlingen er i en del tilfeller bagatellmessige hendelser, gjerne kombinert med at hemninger, dømmekraft og impuls kontroll er svekket etter inntak av alkohol eller andre stoffer som påvirker sentralnervesystemet.

I denne artikkel ønsker vi følgende: å gi en oversikt over synsmåter om ildspåsettere i den psykiatriske og klinisk-psykologiske litteraturen, og å omtale et materiale av personer som var mistenkt, siktet og/eller tiltalt/domfelt for brannstiftelse ved Oslo politikammer i tidsrommet 1970-1979.

Litteraturoversikt

Det er særlig det pyromane syndrom som i de senere år har interessert forskerne. I følge Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM III, 1980) er de avgjørende diagnostiske kriterier for pyromani følgende (1):

1. personen har en rekke ganger ikke hatt evnen til å motstå impulsene til å anstifte brann,
2. personen opplever en økende indre spenning forut for ildspåsettelsen,
3. personen opplever en intens glede eller tilfredsstillelse ved brannstiftelsen,
4. personen mangler en »fornuftig« motivasjon, handlingen synes å være irrasjonelt motivert,
5. ildspåsettelsen skyldes ikke organisk betinget psykisk sykdom, schizofreni eller en antisosial personlighetsforstyrrelse.

Wiklund (2) har en noe enklere og etter vårt skjønn bedre kriterieangivelse på pyromani:

1. stadige impulsgjennombrudd med brannstiftelse,
2. spenningsoppbygging før ildspåsettelsen, dvs. en økende indre spenning med uro, rastløshet og angst,
3. spenningsreduksjon i tilslutning til ildspåsettelsen i form av avspenning, behag, velvære og/eller nytelse,
4. manglende hensikt med ildspåsettelsen.

I følge Wiklunds definisjon av pyromanien er tilstanden ikke knyttet til noen bestemt psykiatrisk diagnose.

Den skandinaviske litteraturen om brannstifere er forholdsvis sparsom. Bo Gerles doktoravhandling fra 1943 om »Mordbrännare« (3) inntar dog en sentral plass. På grunnlag av rettspsykiatrisk materiale gis en bred oversikt over mordbranner i Sverige i årene 1931-1940. Forfatteren omtaler motiver for ildspåsettelsene og den strafferettslige bedømmelsen. I en viss utstrekning er det foretatt en psykiatrisk etterundersøkelse av brannstifterne.

Wiklund (2) har gitt en bred beskrivelse av brannstifere i monografien »Motiven før anlagda bränder«. Forfatteren har undersøkt alle personer som ble dømt for mordbrann i Sverige og som ble rettspsykiatrisk undersøkt i 5-årsperioden 1977-1981. I alt dreidde det seg om 208 brannstifere, hvorav 185 (90 %) var menn.

Wiklund finner at 2 av 3 brannstifere var alkoholpåvirket på gjerningstiden. Mange var kroniske alkoholister. De målrettede brannstiftelser utgjorde ca. 20 % av materialet. Blant de reaktive brannstifterne var 60 % dømt tidligere for

andre forbrytelser og 20 % var tidligere dømt for ildspåsettelse og/eller mordbrann. Wiklund hevder at de pyromane opptrer etter psykologiske lover som er uavhengige av den psykiatriske diagnosen de får. Den »pyromane atferd« kan forekomme innen alle psykiatriske diagnosekategorier.

Mordbrann i Finland er belyst av Katila og medarbeidere (4) og Virkkunen (5) har undersøkt en gruppe schizofrene ildspåsettere.

Særlig i tysk litteratur har koblingen mellom pyromani og seksuelle følelser og fantasier vært fremhevet. Enkelte har ved definisjonen av pyromani angitt seksuelle komponenter. Wiklund er usikker om denne sammenhengen fins. Den spenningsoppbyggelse som er vanlig forut for ildspåsettelsen oppleves i følge Wiklund som ubehagelig og forskjellig fra den erotiske og seksuelle opphisselsen. Derimot har spenningsreduksjonen etter brannstiftelsen og den seksuelle spenningsreduksjonen felles trekk. Det er mulig at en person kan oppnå spenningsreduksjon ved å erstatte en handling med en annen, for eksempel en brannstiftelse med en seksuell handling.

I internasjonal litteratur er særlig Lewis og Yarnells studie fra 1951 verdt å nevne, særlig fordi den omfatter et meget stort antall brannstiftere. Forfatterne fant en tilbakefallshyppighet på 30 % innen en observasjonstid på 15 år (6).

Hamilton og Freeman (7) hevder at det ikke fins noen »typisk« brannstifter, og at det derfor ikke er mulig å tale om gjennomsnittlige tilbakefallsprosent eller farlighetsgrad blant ildspåsettere.

Andre har funnet vesentlig lavere residivhyppigheter enn Lewis og Yarnell (8, 9). Sapsford mener at den beste prediktor for residiv er antallet tidligere dommer og hvor lang tid siste dom lød på. Desto lenger dom desto større fare for gjentagelse av brannstiftelser.

I følge DSM III 1980 starter den pyromane tilstand vanligvis i barndommen, men den kan være mer destruktiv dersom den starter i ungdommen eller i voksen alder. Sikre predisponerende miljøfaktorer er ikke påvist, men familiemønsteret synes å være preget av fravær av far eller farsfigur, enten fordi foreldrene er skilt eller av andre grunner bor mye fra hverandre.

Tennant (10) har undersøkt en gruppe kvinnelige ildspåsettere. Som gruppe betraktet var disse kvinner kjennetegnet av en konfliktfylt og vanskelig oppvekst, med oppløste hjem og med utilfredsstillende seksuelle relasjoner til menn. Kvinnene antente ofte egen eiendom eller eiendeler, og pådrog seg ofte egen kroppsskade som følge av ildspåsettelsen. Brannstiftelsen fremsto hos mange som en form for krav på oppmerksomhet, men ofte syntes handlingsmønsteret også å være uttrykk for aggresjoner knyttet til skuffelser, bitterhet og frustrasjoner. Forstyrret seksuell identitetsutvikling, generell utrygghetsfølelse og en stadig søken etter et kjærlighetsobjekt anføres som et vanlig trekk blant kvinnene i materialet.

Macht og Mack (11) hevder at brannstiftersyndromet ikke utelukkende kan forstås på bakgrunn av svakt utviklet superego-utvikling eller svikt i impuls-kontrollen. Handlingen er ofte meget komplisert og multideterminert. Den er ofte godt planlagt og gjennomtenkt på fantasiplanet. Den uttrykker således ikke et plutselig og ukontrollert impulsgjennombrudd. Handlingsmønsteret er forbundet med et skadet eller forstyrret forhold til en viktig person for ildspåsetteren. Denne viktige person er ofte far eller en som fungerer i rollen som far. Ildspåsettelsen tjener som symbolsk funksjon til å gjenforene forholdet mellom far/farsfigur og ildspåsetter. Brannmenn kan i noen tilfeller fungere som slike farsfigurer som brannstifteren kan identifisere seg med under slukningsarbeidet.

Brannstiftelser kan i følge Macht og Mack også uttrykke andre følelses-kvaliteter og behov; separasjonsangst, psykoseksuell identitetsforstyrrelse, aggresjonsproblemer og bitterhet knyttet til avvisning.

I psykoanalytisk orientert litteratur er det pekt på brannstiftersyndromet som uttrykk for sadistiske tendenser og impulser. Handlingen kan uttrykke oppdemmet sinne, hat og aggresjon, samt en desperat trang til å kunne identifisere seg med sterke og maskuline menn (brannmenn). Bakgrunnen er en usikker kjønnsidentitet eller en umoden seksualitet. Ildspåsettelsene har en tvangspreget karakter. Personen makter ikke å motstå det indre presset, som er skapt av konflikter, spenninger og frustrasjoner. Til sist brister kontrollmekanismene og aggressive og destruktive impulser bryter i gjennom i form av brannstiftelse.

Inngående dybdestudier av enkelttilfeller av pyromaner synes å vise at personen på et tidlig tidspunkt i livet er blitt avvist. Det kan dreie seg om barn som er blitt anbrakt i institusjon eller som på andre måter har fått inntrykk av ikke å være verdsatt eller elsket. Slike opplevelser etterlater sterke følelser av å være ydmyket, såret og krenket. Senere i livet vil dette kunne oppleves i form av mindreverdfølelse og et lavt selvbilde.

Avvisning i kritiske faser i barneårene kan skade et individs objektrelasjoner, dvs. dets evne til å knytte seg til andre, til å stole på og være trygg i samvær med mennesker. Utrygghet og sosial usikkerhet skaper dels agressjoner og dels depresjoner. Kontakt med andre kan oppleves som angstprovoserende.

I følge psykoanalytisk litteratur synes pyromanen å leve i en verden preget av skuffelser, nederlagsfølelse og bitterhet. Ikke så helt sjeldent kan pyromanen føle angst for selv å gå i oppløsning, for å miste taket på seg selv. Han opplever seg som et passivt offer i en truende og farlig verden (12).

I lys av slike personlighetsmessige vansker og konflikter kan fantasier om ildspåsettelse tjene kompensierende funksjoner. Ved å være den aktive, ved å planlegge og gjennomføre en brannstiftelse opplever personen seg ikke lenger som det passive og hjelpeløse offer. Som brannstifter er han blitt den sterke og

farlige, den som alle frykter. I stedenfor å bli ødelagt av destruktive krefter er det han som ødelegger andre. Ildspåsettelsen får en symbolsk mening. Den vender personens svakhet og hjelpeløshet til en slags triumf.

Brannstiftelser utløses ikke sjeldent når personen utsettes for ekstra påkjenninger og belastninger. Miljøskifte kan være en slik belastning. Et nytt miljø oppleves truende og vanskelig. Personen må vise omstillings- og tilpasningsevne til en ny livssituasjon. Dette føler han at han ikke makter. Situasjonen utløser spenning, som igjen konverteres til aggresjon.

Mange ildspåsettere av den reaktive typen oppfattes som umodne. Deres personlighet beskrives som følelsesmessig utviklingshemmet. De omtales ikke sjeldent som hysteriske personligheter, med en barnaktig trang til å komme i sentrum for oppmerksomheten. Ildspåsettelsen kan gi personen en følelse av å være betydningsfull.

Et viktig spørsmål er hvorfor den reaktive brannstifter velger ildspåsettelsen som sitt virkemiddel under en belastet og vanskelig konfliktsituasjon. Hvorfor velger han ikke andre »utveier« eller måter å »løse« sine spenninger på?

Noe overbevisende godt svar på dette spørsmål finner man ikke i litteraturen. En forklaring som er anført er at det engang i ildspåsetterens liv var en god sammenheng mellom ild, bål og varme og en farsfigur. Dette gode forhold er på et kritisk tidspunkt i individets liv blitt brutt. Bruddet er opplevd som en avvisning. Dermed har også ild og brann fått et følelsesmessig negativt innhold. Ildspåsettelse blir en reaksjon på disse negative følelsene. De er en slags hevn, samtidig som de er en lengsel etter en reetablering av det opprinnelig gode tillitsforholdet til farsfiguren.

Det påpekes flere steder i litteraturen at pyromane fungerer seksuelt dårlig. De har bl.a. store problemer med å knytte seg i en stabil relasjon til et annet menneske. Deres lave selvbylde fører til lav seksuell aktivitet. Deres liv er preget av avholdenhet. Kvinner oppleves som truende og utilgjengelige. Personen har ikke tilstrekkelig trygghet og mot til å kaste seg inn i konkurransen om kvinners gunst og oppmerksomhet. Den pyromane opplever seksualitet som skittent og forkastelig. Ildspåsettelsen symboliserer en »renselse av seksuelle lyster og impulser«. Den er et forsøk på å mestre konfliktfylte følelser.

Den reaktive brannstiftelse synes å ha en meget sammensatt psykisk årsakskjede. Aggressivitet, bitterhet, frustrasjoner og emosjonell umodenhet spiller en viktig rolle i brannstiftelsesatferden.

Brannstiftelser i Norge

Norges Brannkasse publiserer årlig statistikk over brann- og brannavbruddsskader, med oversikt over erstatninger for forsikringsselskaper og lokale brannkasser (13).

Følgende hovedgrupper av brannårsaker er oppgitt i denne statistikk: Ildsted, pipe og lignende; maskiner og maskinelt utstyr; elektriske maskiner; åpen ild og varme (ikke ildsted); påsatte branner; selvantennelse; eksplosjon og annen kjent årsak.

Av tabell 2 fremgår at påsatte branner utgjør ca. 4 % av samtlige registrerte branner. Det er grunn til å anta at denne brannstatistikken er forholdsvis pålitelig ettersom de aller fleste brannskader gjøres til gjenstand for et forsikringsøkonomisk oppgjør.

Mens de påsatte branner utgjør 4 % av samtlige branner, representerer de ca. 8 % av det samlede erstatningsbeløp. Det tyder på at påsatte branner ofte volder stor skade.

Tabell 1. Påsatte branner – brannstiferen.
Årsgjennomsnitt i perioden 1972-1980.

Antall påsatte branner	654
Påsatte av:	%
barn < 15 år	64
eier eller husstandsmedlem	4
leieboer/forpakter	2
utenforstående	18
andre/ukjente	12
I alt	100

Av tabell 1 fremgår at i 2 av 3 tilfeller er det barn under 15 år som har påsatt brannene. I svært mange av disse tilfeller dreier det seg om lek med fyrstikker eller annen åpen brannkilde.

Tabell 2. Påsatte branner – årsgjennomsnitt i tiden 1972-1980

A. Påsatte branner i prosent av alle branner	4 %
B. Kjent eller antatt årsak	N = 654
	%
assuransesvik	1
sinnssykdom/åndssvakhet	6
hevnakt	2
skjuling av annen forbrytelse	1
alkoholpåvirkning	4
lek	61
annet kjent forhold	18
ukjent/uspesifisert	7
I alt	100

Tabell 2 inneholder en oversikt over antatt eller kjent årsak til påsatt brann. Den er en indikasjon på mulige motiv bak handlingen, for eksempel assurancesvik, hevnmakt eller skjuling av annen forbrytelse. En slik motivoversikt må tas med mange forbehold. Ofte vil motivene være blandet. Det kan eksempelvis dreie seg om en hevnmakt under alkoholpåvirkning hos en evnemessig tilbakestående person. I en del tilfeller kan ildspåsetteren ikke angi noe som helst motiv. Han skjønner ikke hva som har drevet han til å foreta en slik handling. Her vil man måtte gjette seg til et mer eller mindre sannsynlig psykologisk motiv.

Nyere undersøkelser tyder på at assurancesvik sannsynligvis er mye hyppigere enn man har antatt. Det gjelder muligvis også for brannstiftelser. Vi må ha lov til at tro at ildspåsettelse for å få assurancebeløp utbetalt er hyppigere enn tabellen indikerer. Den bør derfor brukes med forsiktighet i diskusjonen omkring motivene bak påsatte branner.

Vår egen undersøkelse

Materiale og metode

Fra Oslo politikammer fikk vi liste over personer som var mistenkt, siktet, tiltalt og domfelt for brannstiftelse i tidsrommet 1970-1979 ved dette politimesterembete. Med tillatelse fra Riksadvokaten fikk vi adgang til de aktuelle dokumenter og journaler.

I alt 36 personer inngår i materialet, hvorav 7 kvinner (19 %). Personenes alder ved tidspunktet for anmeldelsen varierer betydelig; for kvinnene fra 17 til 46 år, for mennene fra 17 til 55 år, med en gjennomsnittlig alder på 29 år for begge kjønn.

Vi har gjennomgått politidokumentene. I en rekke tilfeller forelå rettspsykiatrisk erklæring vedlagt. Om slike erklæringer ikke var vedlagt politidokumentene har vi senere fått adgang til de erklæringer som var avgitt.

Vi har videre fått utskrift fra Strafferegistret for samtlige, datert ultimo september 1983. Ved hjelp av utskriftene har vi kunnet følge de aktuelle personer både før den aktuelle brannstiftelsen fant sted og i tidsrommet frem til september 1983.

Det foreligger rettspsykiatrisk erklæring fra 15 av personene i vårt materiale (42 %). For 4 av disse var det avgitt mer enn 1 erklæring. Disse erklæringer var i noen tilfeller avgitt med års mellomrom, slik at det var mulig å følge personene grundig over lengre tid.

Resultater

Motiv for brannstiftelsen:

1. *Økonomisk vinning.* Hos 9 brannstiftere (25 %) var det klart at motivet var

av økonomisk karakter. Det dreidde seg både om enkeltbranner og seriebranner. Flere av disse brannene førte til store ødeleggelser. I ett tilfelle omkom 3 mennesker. Det er opplyst at i hvertfall 2 av brannstifterne var alkoholpåvirket da de tente på. En av brannstifterne var kvinne, og hun ble rettspsykiatrisk undersøkt, hva de øvrige 8 mannlige brannstifterne ikke ble.

2. *Skjuling av annen forbrytelse.* Hos 2 av personene har vi funnet dette som hovedmotiv for ildspåsettelsen. I begge tilfelle skjedde ildspåsettelsen i forbindelse med innbrudd. Den ene av de tiltalte hevdet at ilden var oppstått ved uforsiktighet. Begge brannstifterne var alkoholpåvirket ved ildspåsettelsen. En av dem var i tillegg tabletmisbruker. Begge var menn og den ene ble rettspsykiatrisk undersøkt fordi han tilhørte gruppen som har anstiftet flere branner i løpet av kortere tid.

3. *Ønske om å komme bort fra miljøet.* En mann tente i løpet av 3 år på 6 branner. Som motiv anga han at han ønsket å komme bort fra det fyllemiljøet han levde i. Han ble funnet så påfallende at han ble underkastet rettspsykiatrisk observasjon.

4. *Krav/ønske om omsorg.* Dette motiv har mer eller mindre klart blitt presentert av 5 personer, hvorav 2 kvinner. 2 av brannstifterne var beruset på gjerningstiden. De steder personene hadde valgt å tenne på er megetsigende. En mann tente på en dørmatte og sammenrasket søppel utenfor foreldrenes dør fordi han ikke fikk den hjelp han forventet av dem. En kvinne tente på gardinene på en politistasjon fordi hun ikke fikk den hjelpen hun ønsket. En annen kvinne tente på i den behandlingsinstitusjon hun var innlagt i. I skuffelsen over ikke å bli mottatt i et ungdomssenter tente en 17-åring på stedet. 2 av disse brannstifterne ble oppfattet som såpass avvikende at de ble rettspsykiatrisk undersøkt.

5. *Hevn.* Hevnmotivet var det mest dominerende hos 8 brannstiftere. Dette utelukker ikke at også andre følelser har vært til stede samtidig, for eksempel frustrasjon og selvdestruksjon. 7 av disse 8 var menn og 4 av dem var beruset på gjerningstiden. 6 av de 8 ble rettspsykiatrisk undersøkt.

6. *Selvdestruksjon.* 2 menn antente i edru tilstand branner som kunne ført til at de selv mistet livet. Som motiv anga de at de ville brenne opp minnene etter ekteskap og familielivet. En av dem ble umiddelbart etter ildspåsettelsen anbrakt i psykiatrisk institusjon. Ingen av dem ble rettspsykiatrisk undersøkt.

7. *Impulshandlinger under kronisk konfliktsituasjon.* 2 menn tente på under en kronisk konfliktsituasjon. Begge var påvirket av alkohol da de tente på. Den ene befant seg i en komplisert ekteskapskonflikt, den andre følte seg uønsket på det stedet han bodde. Den siste ble rettspsykiatrisk undersøkt.

8. *Ønske om oppreisning og anerkjennelse.* Dette har vi funnet hos en mann som var siktet for flere brannstiftelser. Han uttrykte klart sitt ønske om at å få et

bedre omdømme og bli oppfattet som en helt fordi han gjorde en aktiv innsats i det påfølgende slukningsarbeid. Han var edru da han tente på. Han ble rettspsykiatrisk undersøkt.

9. *Tilsynelatende umotiverte brannstiftelser.* Hos de resterende 6 brannstifterne var det vanskelig å finne noe klart motiv for handlingen. 3 av dem var kvinner, og en av dem tente på arbeidsstedet til foreldrene til den gutten hun var forelsket i. Hun var lynolpåvirket da hun anstiftet brannen. De øvrige var i følge dokumentene ikke alkohol- eller stof-påvirket ved ildspåsettelsen. 2 ble rettspsykiatrisk undersøkt.

Diagnostisk kan brannstifterne inndeles på følgende måte:

1. *Psykosser (alvorlige sinnslidende)*

7 av brannstifterne (5 menn og 2 kvinner) var psykotiske eller grensepsykotiske på gjerningstiden. En av dem var pasient på et psykiatrisk sykehus da ildspåsettelsen ble foretatt og 2 ble hospitalisert i umiddelbar tilslutning til ildspåsettelsen.

2. *Psykisk utviklingshemning*

2 av brannstifterne var markert psykisk utviklingshemmet, den ene debil og den andre noe mindre hemmet i sin intellektuelle og følelsesmessige utvikling. Begge var impulsredne og depressive på den tiden de tente på.

3. *Nevrotiske personligheter*

2 av brannstifterne oppfattet vi som karakternevrotisk forstyrret. De ble begge oppfattet som uvederheftige, med hysteriske karaktertrekk. 3 oppfattet vi som umodne depressive nevrotikere. De uttrykte behov for nærhet og kontakt og søkte å få dette til ved brannstiftelse.

4. *Psykopatiske personligheter*

I alt kunne 3 personer karakteriseres på denne måten. De var preget av affektlabilitet, hypersensitivitet og svekket impuls kontroll. En av dem var alkoholsvak.

5. *Alkohol- og stoffmisbrukere*

I denne gruppen inngår 8 brannstiftere. 2 av dem misbrukte tabletter ved siden av alkohol. Deres alkoholisme hadde vart i årevis. Til grunn for alkoholismen lå hos noen av dem betydelige personlighetsavvik som hadde manifestert seg allerede tidlig i livet. Den dagdrømmende mytomane alkoholiker fantes også i denne gruppen. Hos et par ble brannstiftelsen oppfattet som en ren impulsbehandling i et ellers nokså ukomplisert alkoholmisbruksmønster.

6. De øvrige

Om de øvrige har vi for få opplysninger til å kunne foreta en diagnostisk inndeling etter de vanlige psykiatriske retningslinjer. Vi har imidlertid fått vite at alkohol har vært brukt i forbindelse med brannstiftelsen i hvert fall hos 3 av disse 10.

7. En upåfallende brannstifter?

En av disse 36 personene er oppfattet som upåfallende. Det dreidde seg om en 27 år gammel mann med god utdanning og i fast jobb, som medvirket i en ildspåsettelse i vinnings hensikt. Han var tidligere straffet og ble i forbindelse med brannstiftelsen dømt til fengsel i 15 måneder. Etter kort tid ble han benådet. Han er senere ikke straffet for noe forhold

Tidligere domsfellelser

Utskriftene fra Strafferegistret viser at 16 av brannstifterne (44 %) hadde fått påtaleunntatelse eller dom for kriminelle handlinger forut for aktuelle brannstiftelse. Disse 16 var dømt for ulike typer av vinnings- og voldsforbrytelser samt for promillekjøring. Ingen var tidligere dømt for ildspåsettelse.

Tilbakefall

Når det gjelder kriminalitet i tiden fra aktuelle brannstiftelse til september 1983 viser Strafferegistret at 17 (47 %) hadde fått dom etter den dom som hadde relasjon til brannstiftelsen. Også her var det et bredt spektrum av forbrytelser de var dømt for. Bare 2 er dømt for flere brannstiftelser etter mordbrannparagrafen i Straffeloven (§ 148).

7 av brannstifterne hadde dom både før og etter aktuelle brannstiftelse (19 %).

Dette viser at få av brannstifterne gjentar denne type straffbare handlinger. Derimot er den som gruppe betraktet ganske hardt kriminelt belastet. De utgjør ikke noen spesiell gruppe. De begår straffbare handlinger og fra tid til annen foretar de ildspåsettelser. Noen ganske få er repeterende brannstiftere. Svært få av dem er spesielt farlige, men de fins utvilsomt i vårt materiale.

Vi skal kort omtale 2 tilfeller, begge personer som var siktet for mordbrann.

Den ene var oppvokst i et hjem med en alkoholisert far. På skolen klarte han seg dårlig og måtte gå i hjelpeklasse hvor han lærte lite. Hans arbeidsinnsats i yrkeslivet var dårlig, preget av manglende stabilitet og utholdenhet. I helgene og feriene misbrakte han alkohol og i påvirket tilstand kunne han bli krakilsk og aggressiv med sterke sjalusireaksjoner. Han utviklet etter hvert betydelig bitterhet og aggresjon mot sin arbeidsgiver og tente på driftsbygningen på gården hvor han var ansatt. Han hadde drukket noe da han tente på men var ikke full. Han ble oppfattet som en psykisk utviklingshemmet mann med

affektlabilitet og svakt utviklede kontrollmekanismer med hensyn til impuls-handlinger.

Etter en forholdsvis kort straff og sikring begikk han nye kriminelle handlinger og fikk i løpet av 1970-årene i alt 6 dommer. De fleste av disse var for voldsforbrytelser. I 1981 ble han på ny siktet for en større brann og tiltalt etter mordbrannparagrafen.

Den andre fikk i årene 1970-1983 flere dommer for brannstiftelse. Han var vokst op under alminnelige kår, klarte seg jevnt godt på skolen men klarte ikke å tilpasse seg arbeidslivet. Han hadde en lang rekke kortvarige jobber uten å finne seg til rette noe sted. Etter hvert ble forholdet til foreldrene dårligere, men han ble likevel boende hjemme.

I hans papirer ble det funnet fotografier av forkullede lik og avisutklipp om branner. Han ble oppfattet som påfallende interessert i brannbiler, sykebiler og sirener. I løpet av en 6-årsperiode anstiftet han en rekke branner. Som regel var han beruset og ved flere av brannstiftelsene var han selv i betydelig fare. Noen ganger tente han på for å skjule innbrudd han hadde begått. Han foretok også brannstiftelser fordi han ønsket å hevne seg på bekjente han var sint og bitter på.

Han ble oppfattet som psykoinfantil og ukritisk, med tendens til utadprojisering, men frembød ingen sinnssykelige trekk og virket intellektuelt normalt utstyrt.

Diskusjon

De 36 mistenkte, siktede og domfelte brannstifterne utgjør en heterogen gruppe både hva angår alder, motiv for handlingene og personenes psykiske tilstand på gjerningstiden.

Mannlige ildspåsettere er klart i flertall (81 %).

Motiv

Også vi finner et meget sammensatt kompleks av motiv bak brannstiftelsene, fra de mer »rasjonelt«¹ pregede til de tilsynelatende helt ubegripelige, preget av plutselige destruktive impulsgjennombrudd på fullstendig irrasjonell basis.

Det er ikke alltid mulig, hverken på grunnlag av politidokumentene og heller ikke ut fra de rettspsykiatriske erklæringene å danne seg et noenlunde klart bilde av motivene bak brannstiftelsene.

Vår inndeling bygger på skjønnsmessige betraktninger. Det må understrekes at motivene i en del tilfeller utgjør en blanding av »rasjonalitet«² og »irrasjonalitet«. Ildspåsettelse er en såpass avvikende og atypisk handling blant voksne at man ikke alltid kan vente å finne entydige og enkle motiv for atferden. Den psykiatriske bedømmelsen av motivkretsen må tas med forbe-

hold. Ikke sjelden vil den faglige vurderingen bygge på mer teoretisk og hypotetisk pregende forutsetninger. Ikke minst vil det gjelde når man søker å bedømme brannstiftelsesatferden i lys av en dypere psykodynamisk menneskeforståelse.

Psykiatrisk diagnostisk inndeling

Vi har også foretatt en psykiatrisk diagnostisk inndeling av de 36 ildspåsetterne. Denne inndelingen bygger på tradisjonell norsk psykiatrisk-medisinsk klassifikasjon. Hver femte brannstifter er oppfattet som psykotisk eller grensepsykotisk, dvs. alvorlig sinnslidende på gjerningstiden. Det er kanskje noe mindre hyppig enn hva man ville vente å finne, tatt hensyn til det sterkt avvikende i ildspåsetteratferden.

De alvorlige sinnslidende brannstifterne frembød ingen spesielle trekk i sin tidligere livshistorie som kunne gi indikasjoner på at det var fare for at de ville foreta brannstiftelser. De adskilte seg ikke fra andre personer med alvorlig sinnslidelse som ikke har foretatt brannstiftelser.

Det dominerende innslag i materialet er personer med mer eller mindre uttalte karakteravvik av ikke-sinnssykkelig natur. Det dreier seg oftest om umodne, usikre individer, med varierende grad av sosial og yrkesmessig mistilpasning. Mange av dem har utvilsomt hatt en vanskelig og konfliktfylt barndom og oppvekst. Det er naturlig å tenke seg at deres objektrelasjoner kan være skadet på et tidlig tidspunkt i livet. Disse skader kan videre ha virket forstyrrende og hemmende på deres personlighetsmessige utvikling, vekst og modning. Deres sosiale usikkerhet kan ha forstyret deres evne til å mestre motgang og frustrasjoner og dermed også deres evne til å kontrollere aggressive og destruktive impulser. Samlet sett kan man si at deres situasjon har vært preget av et underskud av positiv og konstruktiv selvbekreftelse i viktige faser av deres liv.

Det store innslag av alkoholmisbrukende personer i materialet indikerer også at man har å gjøre med mennesker som opplever sin tilværelse som vanskelig, konflikt- og problemfylt og som bruker alkohol og andre stoffer for å dempe uro, rastløshet og andre ubehagspregede symptomer.

For mennesker i en konfliktfylt situasjon kan en ildspåsettelse under gitte omstendigheter og forutsetninger tjene visse psykiske funksjoner. For noen står hevnmotivet sentralt i motivkretsen. Man får utløp for aggressive og destruktive impulser. I noen grad kan man finne oppreisning for følelsen av å være blitt krenket og ydmyket, eller urettferdig behandlet. Hevnen kan være mer eller mindre »rasjonell«.

For andre synes hendelsesforløpet omkring en ildspåsettelse, med all dramatikken og spenningen å stå sentralt. Det er tilfredsstillelse av behov hos

umodne, infantile og hysteriforme personligheter, for så vidt som det er vel kjent at barn ikke så helt sjeldent foretar brannstiftelser ut fra sin umodne tilstand.

Hos atter andre synes brannstiftelsen å være et rop om hjelp og omsorg. Noen ganger er dette rop faktisk kombinert med selvdestruktivitet. Personen befinner seg i en kaotisk tilstand. Det er preget av indre konflikter, spenninger og frustrasjoner som det ikke ser noen løsning på. Hos noen kan hele personligheten være tilsynelatende oppløst. Under slike kaotiske omstendigheter kan brannstiftelsen bli den handling som på en høyst dramatisk måte river personen ut av det kaotiske og flytende livet. Situasjonen fremtvinger handling og intervensjon. Personen blir tatt vare på, gitt omsorg og kontakt, eventuelt i form av psykiatrisk behandling.

Brannstiftelse i slike sammenheng kan minne om suicidalforsøk, hvor ropet om hjelp i mange tilfeller synes å være et sentralt motiv bak atferden. Vi har inntrykk av, både gjennom litteraturstudiene og vårt eget materiale, at slike »rop« om hjelp gjennom brannstiftelse er vanligere for kvinner enn menn.

Forbrytelsesmønster og residiv

Blant menn synes brannstiftelse i forbausende høy grad å inngå som ett av mange elementer i et mer omfattende mønster av forbrytelser. I vårt materiale har således halvparten fått dom eller påtaleunndlatelse for vinnings- og/eller voldforbrytelser før de ble mistenkt, siktet og/eller dømt for brannstiftelse, og halvparten av de mannlige ildspåsetterne begikk straffbare handlinger etter den aktuelle brannstiftelsen.

For de fleste brannstifterne er det tale om en enkeltepisode i deres liv. Svært få gjentar denne type straffbare handlinger.

Alkohol

Alkohol er ofte en medvirkende faktor ved ildspåsettelsen. Av de 29 mennene var 12 sikkert påvirket av alkohol på gjerningstiden (40 %). For et flertalls vedkommende dreidde det seg om er mer eller mindre uttalt kronisk misbruksmønster. I noen tilfeller hevder siktede at brannen var utilsiktet, at den skyldtes en ulykke eller uforsiktighet utløst av alkoholens rusvirkning. I slike tilfeller blir alkoholen forsøkt brukt som unnskyldning eller formildende omstendigheter. Andre ganger kan det virke som om alkohol er brukt mer eller mindre bevisst for å dempe hemningsmekanismene overfor forbryterske handlinger. Det vil kanskje særlig gjelde når et hevnmotiv står sentralt i handlingsmønstret.

Konklusjon

Vi har ikke kunnet finne spesielle personlighetstrekk eller predisponerende faktorer som kunne ha tjent som indikator på at vedkommende var særlig utsatt for å ville forvalde brannstiftelse. Vi tror ikke det er mulig å peke ut rimelig sannsynlige risikoindivider. Vi må konstatere, slik det er gjort tidligere av andre forfattere, at det i en befolkning alltid vil finnes noen som under gitte omstendigheter reagerer på egne personlighetsmessige belastninger, konflikter og spenninger med brannstiftelse. Hvorfor de gjør dette og ikke tyr til andre former for »acting out« i den gitte situasjon kan vårt materiale ikke forklare.

Vi mener, på grunnlag av våre erfaringer som rettspsykiatere og med utgangspunkt i vår undersøkelse, at ildspåsettere ofte frembyr en personlighetsmessig umodenhet. Under påvirkning av alkohol eller psykisk eller sosialt stress svikter deres evne til kontroll av aggressive og destruktive impulser. Et gjennombrudd av destruktivitet fører til brannstiftelse.

Forøvrig er å bemerke at ildspåsettere er en meget uensartet gruppe sett fra psykiatrisk synsvinkel. Langt de fleste er ikke sinnssyke i tradisjonell forstand. Men at ildspåsettere som gruppe sliter med betydelige personlighetsmessige problemer og konflikter er det neppe tvil om.

Adresse: Berthold Grünfeld
Institutt for sosialmedisin
Rikshospitalet
Oslo 1

1. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (Third Edition). American Psychiatric Association, Washington D. C. APA. 1980.
2. Wiklund, Nils: Motiven för anlagda bränder. Vinningsorienterad och reaktiv brandanläggelse. Rapport 1/83. SBF Brandförsvarsföreningen.
3. Gerle, Bo: Mordbrännare. En kriminalpsykologisk studie på grundval av ett svenskt rättspsykiatriskt material. A.-B. Gleerupska Univ. Bokhandel, Lund. 1943.
4. Katila, O., Lappalainen, A. & Taalas, J.: Mordbränderna i Finland under åren 1957-1962 i ljuset av rättspsykiatriska sinnesundersökningar. Nordisk Tidsskrift för Kriminalvidenskab. 1968, 56, 10-20.
5. Virkkunen, M.: On Arson Committed by Schizophrenics, Acta Psychiat. Scand. 1974, 50, 152-160.
6. Lewis, N. & Yarnell, H.: Pathological Firesetting, Nervous and Mental Disease Monographs, 1951.
7. Hamilton, J. R. & Freeman, H.: Dangerousness: Psychiatric Assessment and Management. Gaskell, 1982.
8. Blumberg, N. H.: Arson Update. A Review of the Litterature of Firesetting, Bull. Am. Ac. Psychiat, 1981, 9, 255-265.
9. Sapsford, R. et all.: Arsonist in Prison. Medicine, Science and Law, 1978, 18, 247-254.
10. Tennant, T. et all.: Female Arsonists, Brit. J. Psychiat. 1971, 119, 497-502.
11. Macht, L. B. & Mack, J. E.: The Firesetter Syndrome, Psychiatry, 1968, 31, 277-288.

12. Kaufmann, I. et all.: A Reevaluation of the Psychodynamics of Firesetting, *Am. J. Orthopsychiatry*, 1961, 31, 123-136.
13. Branner i Norge, 1970-1979. Årlige statistiske oversikter. Norges Brannkasse og Skadeforsikringssekskapenes Forening.

NY LITTERATUR

- Eberhard Schmidhäuser: Strafrecht. Allgemeiner Teil. 2. Auflage. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1984. ISBN 3-16-644780-6. XIV + 499 s. DM 48. (Vil blive anmeldt nedenfor s. 411 ff.)*
- Nils Jareborg, Andrew von Hirsch & Kathleen J. Hanrahan: Påföljdsbestämning i USA. BRÅ Forskningsrapport 1984:4. 207 s. ISBN 91-38-08295-0. (Rapporten redegör för de senaste amerikanska erfarenheterna.)*
- SOU 1984:32 Nya alternativ till frihetsstraff. Liber ISBN 91-38-08282-9. 234 s. (Slutbetänkande av frivårdskommittén.)*
- Jukka Kekkonen (red.): Samnordiskt seminarium för ledande fängvårdsmyndigheter. Fängvårdens utbildningscentral publikationer 1/84 Helsingfors ISBN 951-46-9116-9. 88 s. (Indeholder blandt andet 6 artikler.)*
- BRÅ Information 1984:1 Kriminologi och kriminalpolitik. ISBN 91-38-08325-6. 102 s. ca. 25 s.kr. (Rapport fra et seminar. Indeholder 10 indlæg.)*
- Läckande dataer – en information om Rös BRÅ 1984. ISSN 0281-613 X. 16 s. (Rös er Røjande Signaler fra datamater.)*
- Bent Nielsen: Regningen er betalt. Centrum 1984. ISBN 87-583-0212-3. 111 s. 78 d.kr. (En forsvarers debatoplæg på grundlag af drabssager, som han har ført.)*
- International exchange of information on current criminological research projects in member states 23. Council of Europe Strasbourg 1984. ISSN 0252-063 X. Vii + 212 s.*
- Pekka Aalto & Jukka Lindstedt: Varusmiehen oikeusturva sotilasoikeudenhoidossa. (Legal Safeguards Protecting the Conscript in Military Judicial Procedure.) Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos Helsinki 1984 No. 64. 190 s. ISBN 951-704-090-3.*
- Matti Joutsen: Yksinäissellin käyttö suomen vankiloissa. (Solitary confinement in Finnish prisons.) Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos Helsinki 1984 No. 65. 56 s. ISBN 951-704-091-1.*
- SOU 1984:54 Tvångsmedel – Anonymitet – Integritet. ISBN 91-38-08275-6. 327 s. (Betänkande av tvångsmedelskommittén. Förslag till en baslag om tvångsmedel, reglering av telefonavlyssning m.m.)*